

УДК 321. 7: 321: 316. 472

Когут Петро

Українська академія державного управління
при Президентіві України

ДЕМОКРАТІЯ В КОНТЕКСТІ ПЕРСОНІФІКАЦІЇ ПОЛІТИКО-ВЛАДНИХ ВІДНОСИН

© Когут П., 2004

Висвітлено проблеми вдосконалення демократичного характеру політичних та владно-управлінських відносин через поглиблення їх персоніфікації. Описано кризові явища в сучасній демократії, а також шляхи, форми і методи їх подолання. Обґрунтовано необхідність подальшого розвитку демократичних процесів на основі персонального політичного інтересу і визнання особи їх першоосною.

The problems of improvement of political, government and managerial relationships and their democratic character and the issue of their personification are highlighted. The crises phenomena in modern democracy are disclosed as well as the ways, forms and methods of their overcoming. Necessity of further development of the democratic processes on the base of personal political interest is proved and a personality is recognized as their source.

Постановка проблеми. Характер сучасних політико-владних відносин, які спираються на високий рівень економіки, розвинуту соціальну сферу, по-новому ставить питання щодо персонального чинника. Його значення зростає. Це стосується не лише збільшення впливу сучасної особи-лідера, в руках якої зосереджуються всезростаючі важелі владного впливу, але й окремої особи – підвладного. Суб'єктивна роль кожної персони стає важливішою, тому що в суспільстві ускладнюється і урізноманітнюється сфера прикладення її зусиль. Нині чітко проявляється тенденція, яка засвідчує поступове та закономірне зменшення ролі персони як об'єкта владно-управлінських відносин, що значною мірою все ще властиво сучасному розумінню демократії, і зростання її ролі як суб'єкта цих відносин. Пришвидшується політична індивідуалізація, визначення оптимального місця особи в політичному спектрі суспільства. Тому вивчення проблеми поєднання в демократії персонального чинника з політико-владними відносинами має сьогодні особливу актуальність. Це і зумовлює вибір теми цієї статті.

Аналіз попередніх досліджень. Питання демократії в розрізі політико-владних відносин досліджено досить ґрунтовно. З цієї проблематики опубліковано фундаментальні роботи [6, 15, 16, 19, 21], а також праці, в яких розкриваються її окремі сторони [4, 13, 18]. Теоретико-методологічне підґрунтя персоніфікації висвітлено у філософській літературі, зокрема в творах одного із засновників французького персоналізму Е. Мунье [9, 10]. Окремі аспекти політико-владних відносин персоніфікації досліджуються у роботах І.С. Вдовіної [1, 2, 3], П.А. Сорокіна [17], О. Кульчицького [8].

Метою статті є аналіз сучасних проблем демократичних відносин у контексті здійснення політико-владної діяльності з тим, щоб розкрити перспективні напрямки їх вдосконалення на основі використання персонального чинника.

Викладення основного матеріалу. Політичний термін “демократія” грецького походження. Він складається з двох слів: “δῆμος” – народ і “κράτος” – влада. Сміслові навантаження терміна – це влада народу. Сприйняття і розуміння характеру такої влади має свою історію виникнення та розвитку. Тому демократія є історичною категорією. У політико-владних відносинах вона присутня упродовж багатьох століть. За цей час демократія видозмінювалася, вдосконалювалася те, що і в Стародавній Греції, і сьогодні відображає її сутність. В різні історичні періоди, у різних суспільно-політичних умовах демократія вбирала в себе певні, характерні елементи конкретного часу, набувала специфічні прояви, але зберігала основне – те, що становить власне квінтесенцію демократичності у політико-владних відносинах. Кожна історична епоха додавала до цього розуміння щось своє, урізноманітнюючи, доповнюючи і тим самим збагачуючи їх.

Характерною особливістю демократії, одним з її атрибутів упродовж усього часу існування демократичних відносин залишався персональний елемент. Він проявлявся у політичних прагненнях соціумів, лідерів, еліти. Однак повнота та адекватність його врахування демократичними механізмами того чи іншого часу були різними. А, отже, рівень та характер персоніфікації демократії також змінювалися, зберігаючи, загалом, стійку тенденцію до зростання.

Підсумком цього процесу стало сучасне розуміння демократії як “народовладдя” – прагнення широкого представництва в політико-владних відносинах інтересів усіх соціальних верств суспільства. Але нинішня демократія не зводиться лише до цього. Вона відображає й інші аспекти, що тісно пов’язані з народовладдям. Тому демократія у сучасному науковому розумінні є складним явищем, що передбачає народовладдя, а також форму існування будь-якої організації, заснованої на рівноправній участі її членів у керівництві та прийнятті рішень більшістю; заснований на певній системі цінностей ідеал суспільного устрою та відповідний світогляд; соціальний і політичний рух за народовладдя, здійснення демократичних цілей та ідеалів; одну з моделей політичної системи, ознаками якої є визнання народу вищим джерелом влади, виборність інститутів держави, періодична їх звітність, рівноправність громадян, передусім рівність їх виборчих прав, підпорядкування меншості більшості під час прийняття рішень тощо [11, с. 115].

Отже, розширене розуміння сучасної демократії відобразило тенденцію зростання персонального чинника. Однак персональний елемент в сучасних політико-владних відносинах найрозвиненіший саме в середовищі соціоперсон – соціальних груп, верств, класів тощо, які на рівні держави об’єднуються у поняття “народ”. Тому політологічне осмислення нинішнього розуміння цього поняття має важливе значення, сприяє об’єктивному аналізу тенденцій персоніфікації політико-владних відносин демократичного характеру.

У багатогранності поняття “демократія” елементом, що має значення атрибуту в усіх його трактуваннях, виступає народ. Розкриття внутрішньої природи цієї соціальної спільності значною мірою сприяє визначенню суті терміна “демократія”. Але термін “народ”, своєю чергою, також має далеко неоднозначне трактування. У сучасній політичній науці ним позначають: різні форми етнічних спільностей (плем’я, народність, нація); народні маси – соціальну спільність, що об’єднує на різних етапах історії ті верстви і класи, які за об’єктивним становищем здатні брати участь у розв’язанні завдань прогресивного розвитку суспільства; людські маси, соціально відокремлені від панівних або керівних верств [11, с. 256–257].

Широке трактування терміна “народ”, що є фундаментальним поняттям у розумінні демократії, призводить до неоднозначності розуміння самої демократії. Для впорядкування термінологічного апарату деякі політологи рекомендують використовувати цей термін для позначення всього населення держави [11, с. 257]. Такий підхід є значно прогресивнішим в контексті персоніфікації, тому що охоплює ширше коло персон. Однак він породжує цілу низку нових проблем, які потребують наукового осмислення. Зокрема, виникає питання щодо правового статусу іноземців та осіб без громадянства (біженців, нелегальних мігрантів тощо), які населяють територію держави. Визнання населення держави її народом означає, що у політичному відношенні такі особи повинні отримати право брати участь у політичному житті держави, виражати і реалізувати наявні в них політичні прагнення, не маючи достатньо стійкого обов’язку перед нею. Тому прагнення до якнайповнішого врахування політичних інтересів персони, що збігається із загальним процесом персоніфікації, повинно бути адекватним збалансуванню прав та обов’язків персони і соціуму, яким у такому разі виступає держава.

Необхідність досягнення чіткості та однозначності у смислового навантаженні терміна “народ” викликана ще й тим, що він розглядається як один з найважливіших суб’єктів політики. А політику сьогодні здійснює, здебільшого, по-державному організований народ. Тому надзвичайно важливе місце у забезпеченні демократичності політико-владних відносин належить державі. Проте держава є організацією політичної влади не усієї, а лише домінуючої частини населення у соціально неоднорідному суспільстві [12, с. 36]. Неоднорідність суспільства не обов’язково зумовлює наявність обмежень у політичних правах. Законодавче закріплення політичної дискримінації – це характерна риса минулого. Провідні суспільні системи сучасності залишаються неоднорідними, але в них політичних обмежень немає. На нашу думку, нинішня суспільна неоднорідність породжена не стільки недоліками в соціальних системах держав, скільки обмеженнями щодо можливостей реального політичного волевиявлення окремих соціальних груп (опозиційних, декласованих, антисуспільних елементів) і, відповідно, недостатнього врахування їх інтересів.

Поняття “народ” як визначальний складовий елемент держави неодмінно відображається в її законодавстві. Так, в преамбулі до Конституції України зазначено, що український народ – це громадяни України всіх національностей [7, с. 3]. Отже, в основі державно-правового розуміння поняття “народ” в Україні, як і в багатьох інших сучасних державах, лежать відносини громадянства. Громадянство – це особливий правовий зв’язок між особою і державою, що породжує для них взаємні права і обов’язки [22, с. 102]. Дослідники теорії держави та права звертають увагу на те, що цей зв’язок, окрім юридичного, має ще й політичний аспект [5, с. 61; 14, с. 379].

Отже сучасна практика політико-владних відносин, в контексті взаємодії “держава–особа”, обмежує персону її належністю до громадянства. Демократія у такому разі набуває ознак “демократії для громадян”, тобто є неповною, обмеженою за колом осіб.

Нинішні обмеження політичного характеру, що запроваджують держави, зводяться, переважно, до того, що участь у їх політичному житті беруть не усі особи, які проживають на території держави, а лише її громадяни. В Україні ці обмеження передбачені ст. 36, 37, 38, 39 її Конституції [7, с. 15–17]. Цей аспект свідчить про певну замкнутість демократії у межах державних утворень. Тому він становить сьогодні і певну перешкоду на шляху демократичного розвитку, може стати передумовою виникнення національно-державного, зокрема й недемократичного ізоляціонізму, а в умовах зростання інтенсивності міграційних процесів залишає поза політичним життям багатьох держав численну групу персон, що тривалий час проживають на їх території.

Отже, в сучасній демократії існують певні формальні обмеження щодо політичного волевиявлення персони. Подолавши політико-владні відносини станового характеру, нинішня демократія постала перед гострою необхідністю подолання обмежень персонального характеру. Виконати це завдання можна лише на основі поглиблення демократичності у напрямку залучення до політичного життя кожної конкретної персони, яка має більші чи менші політичні інтереси у певному соціумі, в соціумах, а в остаточному підсумку – у державі загалом.

Персоніфікація демократії, на нашу думку, є тим засобом, за допомогою якого можна подолати нинішні обмеження за персональними ознаками, які значною мірою спричинили виникнення кризових явищ в демократичному розвитку сучасних політико-владних відносин. Зростання персонального чинника в цих відносинах, поглиблення демократії на основі персоніфікації потребує визначення перспективного напрямку розвитку, розширення для нього простору та наповнення новим, значно прогресивнішим від сучасного розуміння змістом відносин народовладдя .

Першопричиною поглиблення кризових явищ сучасних демократичних відносин, на нашу думку, є те, що у них не отримали належного відображення аспекти, що мають не другорядне, а істотне значення. Сучасне концептуальне розуміння демократії та механізми її здійснення зародилися в умовах боротьби проти політико-владних відносин станового характеру. Закономірно сприйнявши в той час, як визначальний елемент, чинник масовості, відобразивши його у прагненнях широких соціальних верств та забезпечивши їх участь в демократичному механізмі, у становленні демократії було зроблено надзвичайно важливий крок. Проте за зовнішніми формами залучення широких мас до політико-владних відносин відбулась часткова підміна безпосередньої участі персони діяльністю відповідного представницького утворення, яким сьогодні є політичні партії.

Поступове зростання значення персони, що тривалий час досить успішно відбувалося на основі відносин демократії мас, в сучасних умовах призвело до кризових явищ. Найяскравішим проявом суперечностей персони і сучасної демократії є всеохопна тенденція зниження політичної активності, відчуження персони від політики, зневіра в тому, що її політичні інтереси можуть бути представлені належно.

Однак кризові явища в сучасній демократії є швидше симптоматичними ніж антагоністичними. Вони не принижують і не заперечують її досягнень, але свідчать про необхідність подальшого розвитку на нових засадах, в основі яких лежить персоніфікація.

Для успішного подолання негативів сучасної демократії необхідне критичне переосмислення не другорядних, а фундаментальних елементів і, передовсім, поняття “народ”. Народ за своєю суттю є сукупністю. Як і будь-яка сукупність, він генерує певну нову якість щодо своїх складових елементів. Цими елементами є окремі персони. Отже, саме щодо них народ і становить нову якість. Зворотною стороною цієї взаємозалежності є те, що персону є першоосновою усіх соціальних утворень, зокрема й народу.

У сучасному ж розумінні демократії як волі народу йдеться, насамперед, про волю нової, щодо персони, суспільної якості – соціуму. Нині вважають, що вона є важливішою, ніж воля окремої персони у цьому соціумі, свого роду політичним вольовим концентратом прагнень усіх, зокрема й політичної волі кожної особи, що входить до цього соціуму – соціальної групи, верстви, класу, а в остаточному підсумку – народу. Цим пояснюється той факт, що переважно саме з рівня соціуму сучасною політичною наукою розпочинається розгляд демократичних процесів.

Однак таке розуміння не відображає того, що, у ході глибшого аналізу явищ проступає як певна підміна понять. Суть її у тому, що першоосною демократії визнається сукупність персон, а не сама персона. Таке розуміння, очевидно, має глибокі історичні корені і було зумовлено переважно технологічною потребою, коли оперативне врахування думки кожної персони зокрема ставало неможливим через бурхливе зростання населення і його територіальної розосередженості. Тому пряма форма демократії, в якій найвиразніше проступав персональний політико-владний інтерес, все більше замінювалася представницькою, що, неминуче, в якійсь частині спотворює волю первинного носія – персони. З часом представницька демократія почала домінувати, відвівши прямій формі більше дорадчі, ніж основні і лише іноді – вирішальні функції. Отже, значною мірою відбулася заміна прямого волевиявлення конкретної особи волевиявленням соціумів, зокрема й народу. Наявність умовного чинника у волевиявленні призвела до формалізму в демократичних механізмах і до певного відчуження первинного генератора демократичних процесів – персони від їх здійснення. Тому склалися передумови для виникнення і поглиблення негативних явищ у розвитку сучасної демократії, які, до того ж, набули досить стійкої тенденції постійного зростання.

Безумовно, що народ як сукупність персон володіє певною самостійністю у демократичних процесах. Ця самостійність впливає, власне, з його нової якості. Тому народ може виступати як цілісність лише у частині своєї нової якості і лише у цьому розумінні є самостійним суб'єктом владних відносин. Але основу народу становлять конкретні персони, які у політологічному розумінні повинні отримати пріоритети. Головним повинно стати відображення у демократії політичного інтересу кожної персони, а надалі – створення механізмів якнайповнішого його врахування та використання. Саме цей персоніфікований інтерес і повинен стати основою нинішнього розвитку демократії. Вирішення цього надзвичайно складного завдання вимагає багатьох змін у сучасному розумінні фундаментальних засад демократії.

Найскладнішим, очевидно, елементом у персоніфікації, незважаючи на величезну віддачу від його розкриття в перспективі, залишається людський чинник. Упродовж століть існування демократії в ній з'явилися і розвинулися елементи, які видаються сьогодні природними і такими, що органічно вписуються у демократичні відносини, але за своєю суттю суперечать демократичній першооснові політичних інтересів. Це, зокрема, взаємовідносини лідерства і мас, еліти і нееліти. У них, з владного боку, яскраво виражений персональний елемент політико-владного характеру, а з іншого – підвладного – цей елемент представлений далеко недостатньо, а то й може бути присутній лише спорадично.

Формування політико-владної поведінки персон на таких засадах сприяло посиленню протистояння між тими, хто наділений владними повноваженнями і підвладними – об'єктами цього впливу. Тому засобом самовираження, зокрема й персонального чинника, стала політична боротьба, в якій наявні в більших масштабах деструктивні елементи і, відповідно, відсутні взаємовідносини позитивної політичної кооперації.

Через це персоніфікація політико-владних відносин передбачає й зміну на її основі сучасних демократичних цінностей. Очевидно, що найважливішим елементом у новому розумінні демократії є її принципи, сформовані на основі цінностей персоніфікованого характеру. Вони повинні стати предметом скрупульозного дослідження. Потрібно зважати на те, що ці принципи є явищем динамічним і вимагають дослідження не лише власної суті, але й своєї динаміки.

Сьогодні уже можна окреслити визначальний принцип новітньої демократії, що становить її ґрунт – норму. Це, на наше глибоке переконання, є визнання унікальності, а тому й надцінності кожної персони. Унікальність і надцінність персони повинні сприйматись як її атрибути. Двох однакових персон не існує. Тому й не може бути двох однакових персональних функціональностей. Отже, з персональної унікальності впливає надцінність як персони, так і персоніфікованого характеру її діяльності. Через це завдання новітніх демократичних політико-владних відносин полягає у тому, щоб проявити персональні політичні прагнення в конкретних умовах суспільної дійсності і забезпечити оптимальну персоніфіковану функціональність.

Однією з передумов такої діяльності повинно стати визначення місця і ролі персоніфікації в сучасній демократії, передовсім, ми повинні окреслити принципово нові підходи до розуміння кожної персони, допомогти їй побудувати на цих засадах систему власного “ego” і відобразити її у персональних політичних прагненнях та в структурі новітніх політико-владних відносин. Лише в такому розумінні ми можемо говорити про необхідність формування відносин егоцентризму в демократії.

Отже, основою подальшого розвитку демократичних засад є егоцентризм, побудований на унікальності і надцінності персони. Він докорінно відрізняється від егоїзму, згідно з яким персону, прагнучи задоволення лише власних інтересів, нехтує інтересами суспільства та інших людей, а тим більше діаметрально протилежний розумінню егоцентризму як крайньої форми індивідуалізму, егоїзму [20, с. 161].

На основі власної унікальності особа продукує політичний інтерес. Цей інтерес, в своїй першооснові, також є унікальним, а тому й не може скласти конкуренцію унікальності інтересів усіх інших персон. Через це виникає реальна передумова позитивної політичної кооперації уже на рівні першооснови демократії – персони. Головне полягає в тому, щоб персональні політичні інтереси відображались адекватно до самої суті персони і убезпечувались від спотворення під час реалізації засобами демократичного механізму.

Висновки. Отже, політико-владні відносини, побудовані на нинішніх демократичних засадах, вимагають докорінного і всебічного реформування. На нашу думку, перспективою подальшого розвитку демократії повинно стати створення принципово нових відносин, сформованих на засадах персоніфікації, тобто перетворення демократії мас у демократію персон.

Перспективою подальших досліджень є наукове опрацювання системи демократичних цінностей персоніфікованого характеру та розробка принципів створення і функціонування на їх основі нових політико-владних механізмів.

ЛІТЕРАТУРА

1. Вдовина И. С. *Французский персонализм (1932 – 1982)*. – М., 1990. – 151 с.
2. Вдовина И. С. *Французский персонализм. Критический очерк философского учения*. – М., 1977. – 128 с.
3. Вдовина И. С. *Эстетика французского персонализма: Критич. очерк*. – М., 1981. – 190 с.
4. Добролюбов А.И. *Государственная власть как техническая система: О трёх великих социальных изобретениях человечества*. – Минск, 1995. – 239 с.
5. *Загальна теорія держави і права: Навч. посіб. / За ред. В.В. Копейчикова*. – К., 1999. – 320 с.
6. Канетти Элиас. *Масса и власть*. – М., 1997. – 527 с.
7. *Конституція України: Прийнята на п'ятій сесії Верховної Ради України 28 черв. 1996 р.* – К., 1997. – 80 с.
8. Кульчицький Олександр. *Український персоналізм. Філософська й етнопсихологічна синтеза*. – Мюнхен–Париж, 1985. – 192 с.
9. Мунье Эммануэль. *Персонализм*. – М., 1992. – 143 с.
10. Мунье Эммануэль. *Манифест персонализма*. – М., 1999. – 560 с.
11. *Політична наука. Словник: категорії, поняття і терміни / За ред. Бориса Кухти*. – Львів, 2003. – 500 с.
12. Рабінович П.М. *Основи загальної теорії права та держави*. – К., 2001. – 176 с.
13. Рябов С.Г. *Державна влада: проблеми авторитету й легітимності*. – К., 1996. – 117 с.
14. Скаун О.Ф. *Теорія держави і права*. – Х., 2001. – 656 с.
15. Соколов В.Н., Старинец А.Г. *Власть и общество*. – О., 2003. – 180 с.
16. Соколов В.Н., Ханеев С.Е. *Власть. Политика. Массы*. – О., 2002. – 204 с.
17. Сорокин П. А. *Человек. Цивилизация. Общество*. – М., 1992. – 543 с.
18. Тарапов И.Е. *Наше общество и власть: Вопросы управления*. – Х., 1997. – 130 с.
19. Трільовський В.О. *Демократія і влада*. – К., 1999. – 174 с.
20. *Філософський словник / За ред. В.І. Шинкарука*. – К., 1986. – 800 с.
21. Халипов В.Ф. *Власть: основы кратологии*. – М., 1995. – 304 с.
22. Шаповал В.М. *Конституційне право зарубіжних країн*. – К., 1997. – 264 с.